

4.3-§. Interyer perspektivasini qurish.

Interyer deb binoning to'liq yoki bir bo'lagining ichki ko'rinishiga aytiladi. Zamonaviy arxitekturada interyer muhim o'rinni egallaydi.

Ijodiy arxitektura loyihalash jarayonida interyerning perspektiv tasvirini qurish muhim rol o'ynaydi. Intererining ortogonal proyeksion chizmasi, u haqida qirqim, yoyilma kabi metrik aniqlikka ega tasvirni beradi, ammo har doim ham interer yaqqolligini va asl, real qanday ko'rinishga ega ekanligini kuzatuvchiga etkazib bera olmaydi. Shuning uchun xona ichi to'g'risidagi to'liq ma'lumot uning ortogonal proyeksion chizmasi va unga zaruriy qo'shimcha tasvir hisoblangan interer perspektivasi orqali olinadi. Hattoki bino maketlari ham kam effekt beradi. Maketlar intererining umumiy ko'rinish rangini, badiiy fakturasini, materiallarning tabiiy jilosini binoning "ichki fazosi" ni to'laqonli ochib bera olmaydi. Binoning ichki arxitekturasi sifati yechimini intererining ortogonal proyeksion chizmasi va perspektiv tasviri to'liq yoritib beradi. Interyer perspektivasi yordamida loyihaga o'zgartirishlar va qo'shimchalar kiritiladi.

Interyer perspektivasini qurishda ko'rish nuqtasi va ko'rish burchagini to'g'ri tanlash juda muhim hisoblanadi. Ko'rish burchagi o'ta kichik bo'lsa ($\alpha=30^\circ$ gacha) xona ichidagi buyumlar va ko'rish maydoni juda kichiklashib, qisqarib ketadi. Agar ko'rish burchagi katta bo'lsa ($\alpha=90^\circ$ va undan yuqori) kuzatuvchiga yaqin turgan buyumlar perspektivasi asliga o'xshamay qoladi. Shuningdek to'g'ri chiziqlar egri chiziq bo'lib tasvirlanadi (xuddi binoga juda yaqin joydan uning fotonusxasi olingandek). Oldinda turgan buyumga nisbatan orqada joylashgan buyum haddan

tashqari qisqarib ko'rinadi. Shu sababli interyer perspektivasini qurishda eng yaxshi gorizontaal ko'rish burchagi 40° - 60° orasida olinsa maqsadga muvofiq bo'ladi. Ko'rish nuqtasi balandligi bino ichki balandligi va undagi buyumlarning joylashuviga bog'liq holda tanlanadi.

Interyer perspektivasini qurishda perspektiv tasvir yasash usullaridan kompleks tarzda foydalaniladi, chunki ob'ekt qismlari har xil murakkablikda va kartinaga nisbatan turli vaziyatda joylashgan bo'ladi.

Xona devorlaridan biri kartina tekisligiga parallel, qolganlari perpendikulyar bo'lsa, uning perspektiv tasviriga frontal perspektiva (yoki shartli – frontal interyer) deyiladi. Frontal perspektivalar keng tarqalgan bo'lib, undan amaliyotda ko'p foydalaniladi va uning burchakli perspektivaga nisbatan bajarilishi oddiy, sodda. Frontal perspektiva yasashda perspektiv masshtablardan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

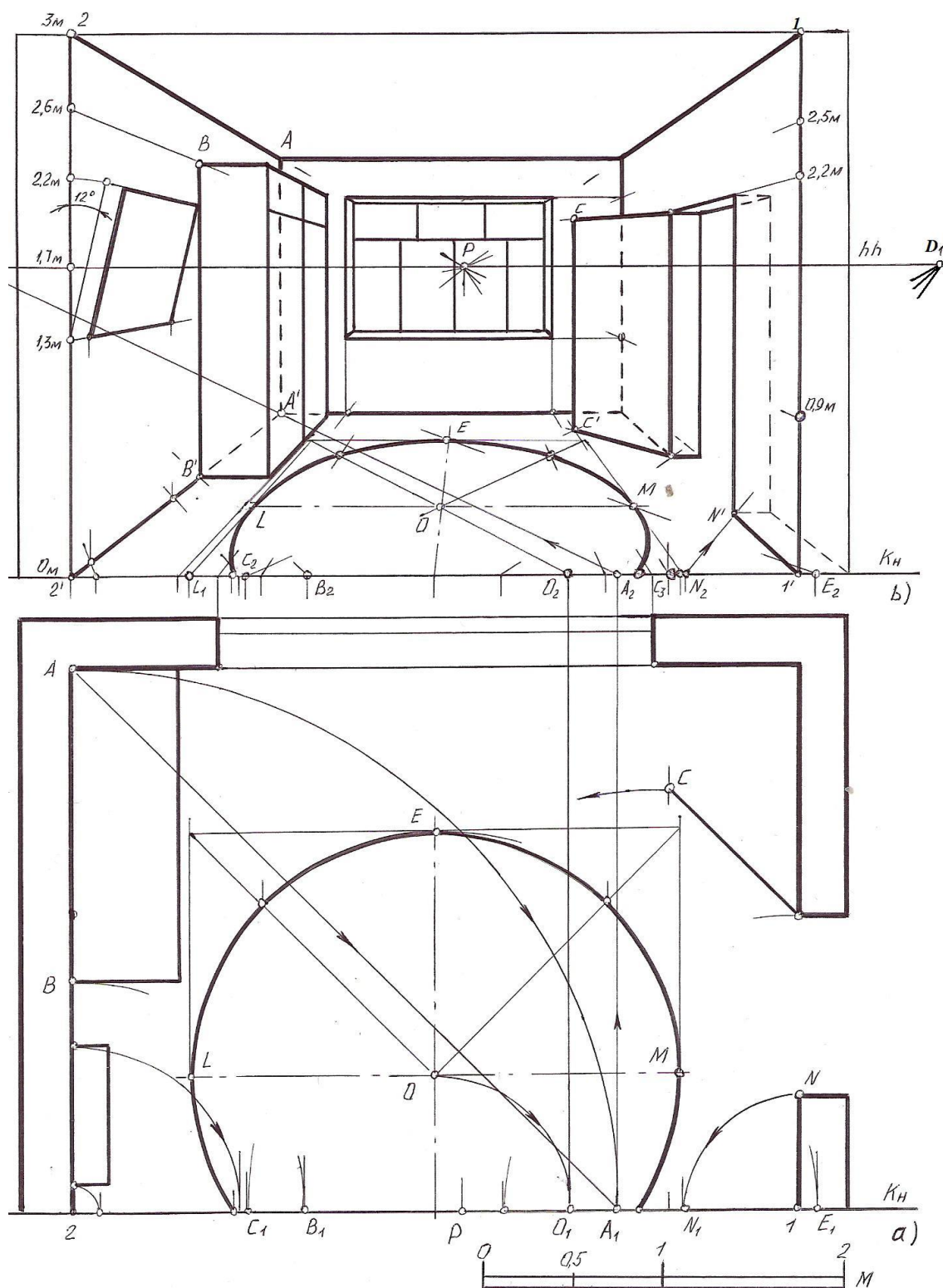
Interyerning frontal perspektivasi. 4.24-rasm, a da deraza joylashgan devori kartina tekisligiga parallel bo'lgan interer (xona ichi) plani berilgan. Xonaning eni 4 m , ichki uzunligi (chuqurligi) 3 m va balandligi 3 m bo'lsin. Uning ichida diametri $2,7\text{ m}$ gilam, eni 1 m , balandligi $2,2\text{ m}$ kartina tekisligiga nisbatan 45° ga ochilgan eshik, eni $2,4\text{ m}$, balandligi $1,6\text{ m}$ deraza, eni $1,7\text{ m}$, qalinligi $0,6\text{ m}$, balandligi $2,6\text{ m}$ kiyim shkafi va chap vertikal devorda unga nisbatan 12° ga og'ib turgan eni $0,8\text{ m}$, balandligi $0,9\text{ m}$ bo'lgan kartina (surat) lar joylashgan.

Agar xona ichi va undagi buyumlarning o'lchamlari hamda joylashuv koordinatalari to'liq berilsa, u holda interer planining ortogonal proyeksiyasidan foydalanmasdan ham uning perspektivasini qurish mumkin.

Bizning misolimizda interer planining ortogonal proyeksiyasi, o'lchamlari va chiziqli masshtabi berilgan. Bu interyerning perspektivasini qurish quyidagi tartibda amalga oshiriladi.

1. Interyer plani chizilib kartina asosi K_H o'tkaziladi va xona ichidagi buyumlarning harakterli nuqtalari shartli harf yoki raqamlar bilan belgilanadi (4.24-rasm,a).

Kartina tekisligi tiklanadi va planning yuqorisidan K_H o'tkaziladi (4.24-rasm,b). Plandagi 1 va 2 nuqtalardan yuqoriga vertikal chiziqlar o'tkaziladi va K_H da $1'$ va $2'$ nuqtalar belgilanadi.

4.24-rasm

Bu nuqtalardan ham yuqoriga chiziqli masshtabdan foydalanib xonaning ichki 3 m balandligi qo'yilib, 1 va 2 nuqtalar aniqlanadi hamda 1,7 m balandlikda gorizont chizig'i o'tkaziladi. Gorizont chizig'iga bosh masofadan foydalanib distantсион D_1 va

D_2 nuqtalar o'lchab qo'yiladi. Bosh masofa 2,75 m ga teng. $1,2,2'$ va $1'$ nuqtalar bosh nuqta P bilan birlashtirilsa ikkita yon devorning shift va pol tekisliklari bilan kesishgan chiziqlari perspektivasi hosil bo'ladi.

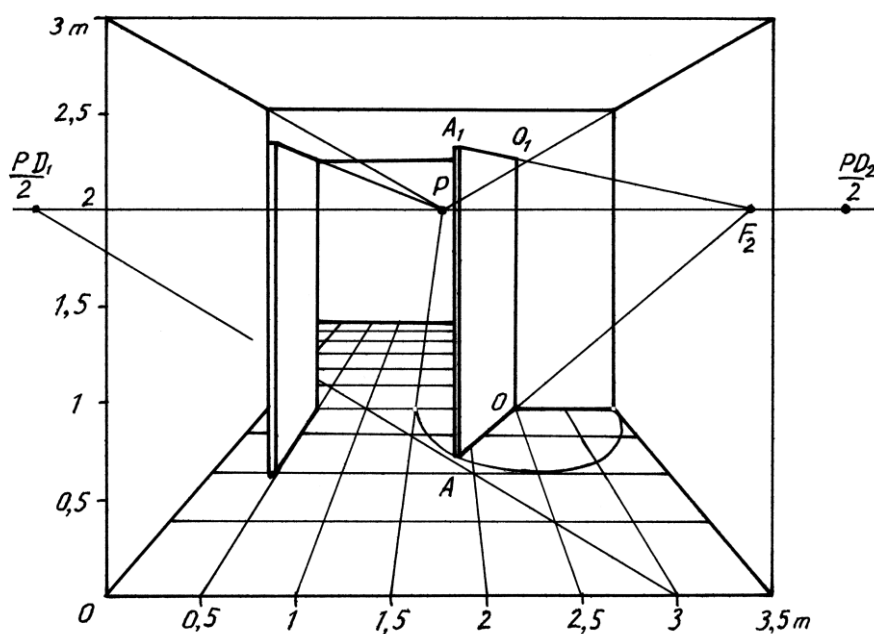
2. Xona ichi perspektivasini qurishda kartinaga nisbatan 45° da joylashgan gorizontal to'g'ri chiziqlarning tushish nuqtalaridan foydalaniladi. Bizga ma'lumki bunday to'g'ri chiziqlarning tushish nuqtasi distantcion D_1 va D_2 nuqtalarda bo'ladi. Kartinaga parallel bo'lgan devor perspektivasini yasash uchun plandagi 2 nuqtadan $2A$ radiusda aylana yoyi yoki A nuqtadan kartina (K_H) ga 45° dagi to'g'ri chiziq chizib K_H da A_1 nuqta aniqlanadi. A_1 nuqtadan yuqoridagi K_H ga vertikal chiziq o'tkazib unda A_2 nuqta belgilanadi.

A_2 va D_2 nuqtalarni birlashtiruvchi chiziq AA_1 vertikal chiziqning plandagi perspektivasini aniqlaydi, ya'ni u $2'P$ chiziqni kesib poldagi A^1 nuqtaning perspektivasini beradi. Bu A' nuqtadan vertikal va gorizontal to'g'ri chiziqlar chizib kartinaga parallel bo'lgan devor perspektivasi hosil qilinadi. Demak, plandagi buyumning perspektivasi uning harakterli nuqtalari orqali kartinaga nisbatan perpendikulyar va 45° da to'g'ri chiziqlarni o'tkazish hamda bu chiziqlarning perspektivalarini kesishgan nuqtalari orqali qurilar ekan.

3. Interyerda joylashgan barcha buyumlarning plandagi perspektivasi ham yuqorida kabi aniqlanadi. Bu jarayon berilgan chizmadan ham tushunarli. Bu erda eshik o'rni distantcion D_1 nuqta va ochilgan eshik perspektivasi distantcion D_2 nuqta yordamida aniqlanadi. Aylana perspektivasi planda unga urinma bo'lgan yarim kvadrat va uning dioganallaridagi harakterli nuqtalar yordamida yasalgan. Deraza eni chegaralari kartinaga

4. Bu bosqichda har bir buyumning balandliklari perspektivasi yasaladi. $1'1$ va $2'2$ kesmalar kartina tekisligida yotganligi uchun ularga balandlik o'lchamlari chiziqli masshtab orqali haqiqiy kattalikda belgilab chiqiladi. Kiyim shkafi balandligi perspektivasini yasash uchun $2'2$ kesmaga $2,6\text{ m}$ o'lchab unda nuqta belgilanadi va bosh nuqta P bilan birlashtiriladi. B' nuqtadan chiqarilgan perpendikulyar shkaf balandligi perspektivasini chegaralovchi chiziq bilan B nuqtada kesishadi. B nuqtadan kartinaga parallel va perpendikulyar qilib o'tkazilgan chiziqlar shkaf plani perspektivasidagi harakterli nuqtalardan chiqarilgan vertikal to'g'ri chiziqlar bilan mos ravishda kesishadi hamda kiyim shkafi perspektivasini hosil qiladi.

Interyerda tasvirlangan eshik tavaqalarining ochilgan holatlarini perspektivalari bajarish 4.25-rasmda ko'rsatilgan.

4.25- rasm

Ochilayotgan eshik tavaqasi yarim aylana chizadi. Har qanday eshik tavaqasining kengligi chiziladigan aylananing radiusiga teng bo'ladi. Shuning uchun pol tekisligida eshik ochilayotgandagi aylana radiusi chizayotgan trayektoriya ellips ko'rinishida chizib olinadi. Ellipsda A nuqta tanlab olinadi va u O nuqta bilan tutashtirilib davom etdirilsa, ufq chizig'ini F_2 nuqta topiladi. F_2 nuqta O_1 bilan tutashtirilib A_1 nuqta aniqlanadi. Shu tartibda ikkinchi eshigining ochilgan holati aniqlanishi mumkin.

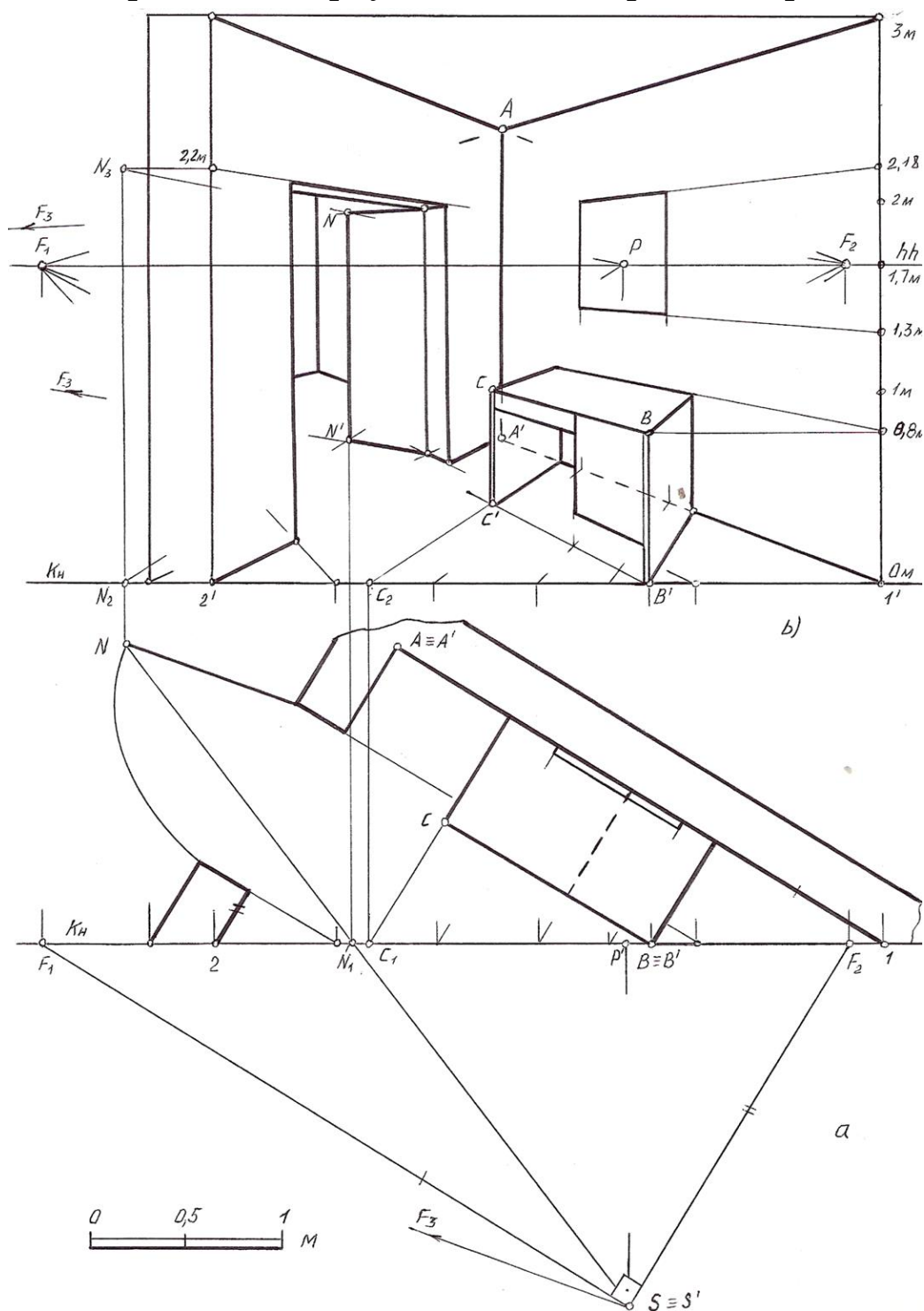
Interyerning burchakli perspektivasi. Xona devorlari kartina tekisligiga nisbatan umumiy vaziyatda (ixtiyoriy burchak ostida) joylashgan bo'lsa, intererning burchakli perspektivasi hosil qilinadi. Intererning burchakli perspektivasida xuddi arxitektorlar usulidagi kabi o'zaro parallel to'g'ri chiziqlarning tushish nuqtalaridan foydalaniladi. Perspektiv tasvir qurish jarayoni quyidagi bosqichlarda amalga oshiriladi.

1. Xona ichining plani chiziladi. Kartina tekisligi qulay bo'lishi uchun frontal proyeksiyalar tekisligiga parallel qilib K_H izi (asosi) orqali o'tkaziladi va kuzatish nuqtasi S maqsadga muvofiq tanlanadi.

S orqali xonaning $1A$ va $A2$ devorlari yo'nalishiga parallel to'g'ri chiziqlar o'tkazilib, ularning tushish nuqtalari F_1 va F_2 lar da K_H aniqlanadi. F_1 va F_2 lar xona devorlari tekisligiga parallel bo'lgan gorizontaal to'g'ri chiziqlarning tushish nuqtalari hisoblanadi. Shuningdek devor tekisligining kartina asosi bilan kesishgan 1 va 2 nuqtalari belgilanadi (4.26-rasm, a).

2. Kartina tekisligi tiklanadi va xona plani yuqorisidan kartina asosi K_H o'tkaziladi. Plandagi 1 va 2 nuqtalardan yuqoriga vertikal chiziqlar o'tkazib, K_H da $1'$ va $2'$ nuqtalar belgilanadi. $1'$ va $2'$ nuqtalardan narsalar tekisligiga perpendikulyar qilib

o'tkazilgan chiziqlar xona devorlarining kartina tekisligi bilan kesishgan chizig'i bo'ladi. Bu chiziqlarga xona balandligi chiziqli masshtab orqali o'lchab qo'yilib, 1 va 2 nuqtalar aniqlanadi.

4.26-rasm

Gorizont chizig'i hh 1,7 m balandlikda K_H ga parallel qilib o'tkaziladi va unga P bosh nuqta P' dan, F_1 va F_2 nuqtalar

plandagi F_1 va F_2 nuqtalardan chiqqan bog'lovchi chiziqlar orqali olib chiqiladi (4.26-rasm,b).

3. $1'$ va 1 nuqtalar F_1 bilan, $2'$ va 2 nuqtalar F_2 bilan birlashtiriladi. Bu chiziqlar o'zaro kesishib A' va A nuqtalarni beradi. AA' kesma xona devorlarining o'zaro kesishgan chizig'idir. $1A$ va $2A$ chiziqlar devorlarning shift bilan, $1'A'$ va $2'A'$ chiziqlar esa pol bilan kesishgan chiziqlari hisoblanadi (4.26-rasm, b). Demak, biz xona ichi perspektivasini hosil qildik. Endi uning ichidagi buyumlarning plandagi perspektivalarini yasaymiz. Masalan, uzunligi 1,25 m, eni 0,62m va balandligi 0,8 m bo'lgan yozuv stolining plani perspektivasini quraylik. Stolning BB' qirrasi kartinaga tegib turibdi. Stolning yon tomonlari $2A$ yo'nalishidagi, old va orqa tomonlari tekisliklari $1A$ yo'nalishdagi devorlarga parallel vaziyatda joylashgan. Bu ishimizni ancha osonlashtiradi. C nuqtadan SF_2 ga parallel o'tkazib, K_H da C_1 nuqta aniqlanadi (4.26-rasm,a). C_1 va B nuqtalar yuqoridagi K_H ga olib chiqilib, C_2 va B^1 nuqtalar belgilanadi. B^1 ni F_1 va F_2 bilan C_2 ni esa F_2 bilan birlashtirib, ularning mos ravishda kesishgan nuqtalari belgilanadi va yozuv stolining plandagi perspektivasi hosil bo'ladi.

4. Eshik o'rni va devordagi surat (kartina) larning ham plandagi perspektivasi shu tarzda yasaladi. Ochiq eshikning plandagi perspektivasini qurish uchun eshik yo'nalishining tushish nuqtasi F_3 dan foydalanish mumkin, ammo u chizma qog'ozi ramkasidan chetga chiqib ketadi. Shuning uchun plandagi N nuqta S bilan birlashtirilib, K_H da kartina bilan kesishgan N_1 nuqtasi aniqlanadi. N dan kartinaga perpendikulyar o'tkazib yuqoridagi K_H da N_2 nuqta aniqlanadi va u bosh nuqta P bilan birlashtiriladi. N_2P chiziq N_1 dan chiqarilgan vertikal chiziq bilan kesishib eshikning plandagi N_1 nuqtasi perspektivasini beradi.

So'nggi bosqich xona ichidagi buyumlarning balandliklari perspektivasini qurishdan va chizmani taxt qilishdan iborat.

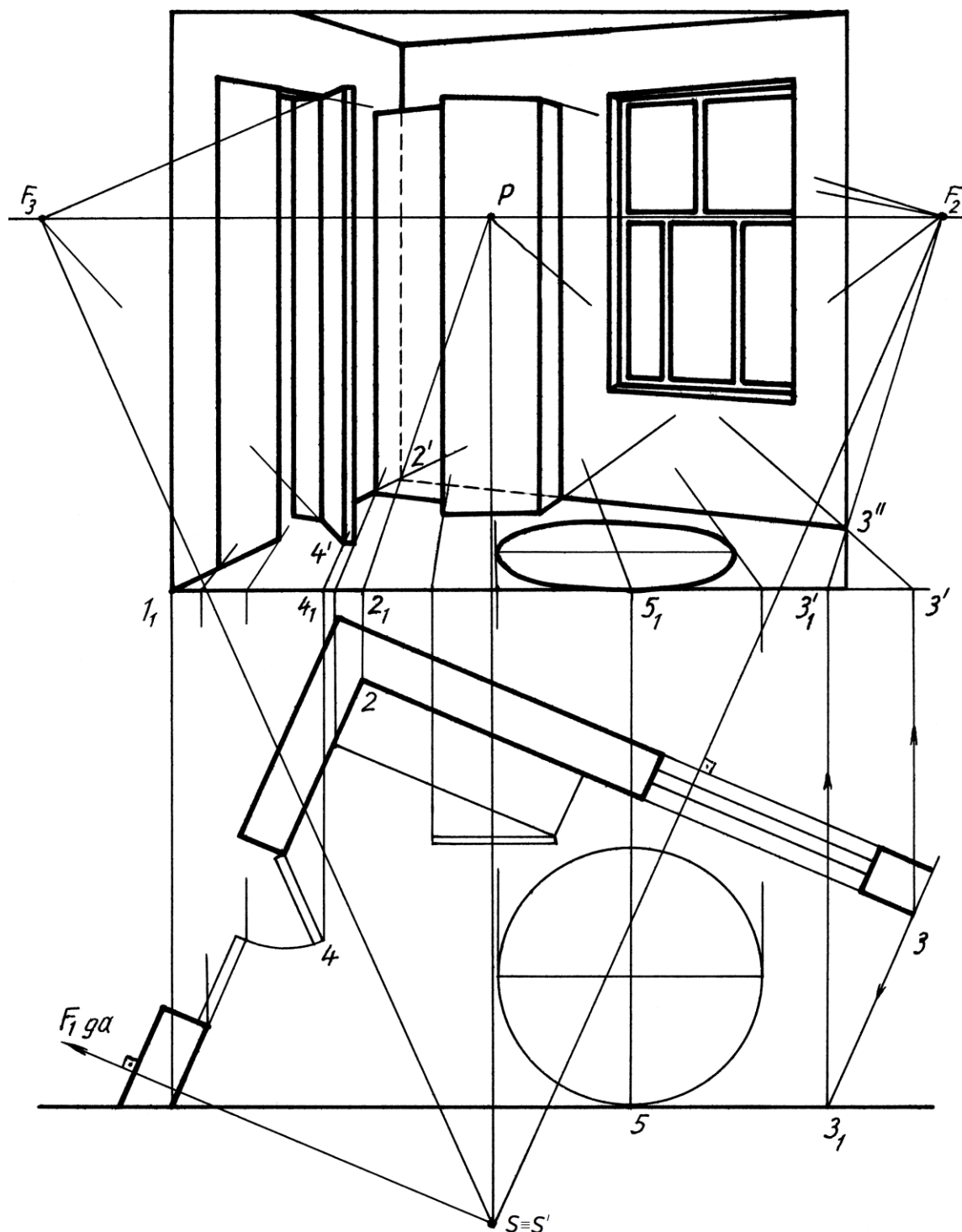
4' 1 va 2' 2 chiziqlarga bizga zarur o'lchamlab belgilab chiqiladi. Yozuv stolining BB' qirrasi kartinaga tegib turganligi sababli B' dan chiqarilgan tik chiziqqa 0,8 m to'g'ridan to'g'ri o'lchab qo'yiladi va B nuqta aniqlanadi. B nuqta F_1 va F_2 lar bilan birlashtiriladi. Stolning qolgan ikkita nuqtasidan chiqarilgan tik chiziqlar BF_1 va BF_2 lar bilan mos ravishda kesishib uning perspektivasini hosil qiladi. Eshikning 2,2 m va suratning 0,88 m balandliklari perspektivasi ham shunday aniqlanadi. Ochiq eshik perspektivasiga 2,2 m ni o'lchab qo'yish uchun N_2 dan chiqarilgan vertikal chiziqqa 2,2 m balandlik qo'yiladi va N_3 nuqta belgilanadi. N_3 ni bosh nuqta P bilan birlashtirib, uni N' dan chiqarilgan vertikal to'g'ri chiziq bilan kesishgan N nuqtasi aniqlanadi. N' va N nuqtalar eshikning qolgan ikkita aniqlangan nuqtalari bilan birlashtirilishi natijasida ochilgan eshik perspektivasi hosil bo'ladi.

Xona devorlari kartinaga ixtiyoriy burchakda joylashgan interyerning perspektivasini bajarish 4.27-rasmda ham keltirilgan. Unda 23 chiziqning uchrashish nuqtasi F_1 chizma qog'ozi chegarasidan tashqarida joylashgan.

Avval xonaning plani kartina ostiga chizib olinadi. Undagi jihozlari qanday joylashganliklari ham planda ko'rsatiladi. Kartina shartli xona plani oldiga chizib olinadi. Endi, xonaga kartina izi K_H orqali qaraladi. Kartina izi K_H kesib o'tayotgan yoki urinma bo'lgan xona va uning jihozlari elementlari o'zining haqiqiy o'lchamida (kattaligida) tasvirlanadi.

Bosh qarash nuqtasi P dan pastga vertikal yordamchi chiziq chizilib, unga distantson masofa $SP=PD$ o'lchab qo'yiladi va u S deb belgilanadi. S nuqtadan xona devorlariga parallel chiziqlar

o'tkazilib, ufq chizig'ida F_2 nuqta aniqlanadi. Bu yerda F_1 nuqta chizmadan tashqarida topiladiganligi uchun undan foydalanilmaydi.

4.27-rasm

Xonaning umumiy vaziyatdagi perspektiv tasviri $P, F_2 \dots$ nuqtalar yordamida bajariladi. Kartinning izi K_H bilan xona devor

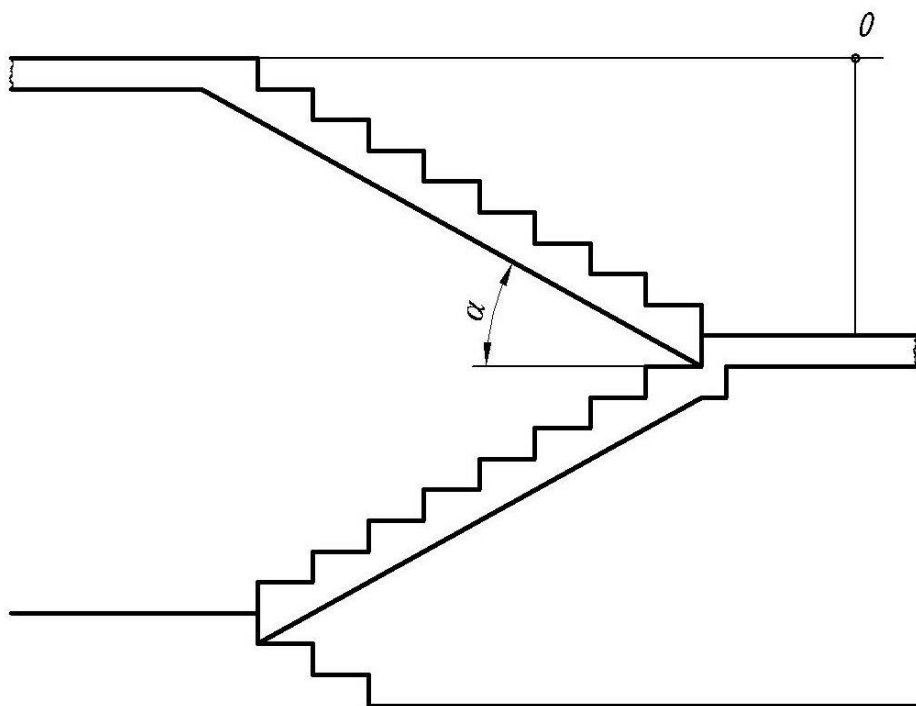
kesishgan 1 nuqtadan kartina asosida perpendikular chiziladi va 1_1 nuqta F_2 bilan tutashtiriladi. Shunda poldagi xona asosining yo'nalishi hosil bo'ladi. Xona burchagidagi 2 nuqtadan kartina asosiga perpendikular chizilib, hosil bo'lgan 2_1 nuqta P bilan tutashtiriladi va 1_1F_2 chiziqda $2'$ nuqta xona burchagi aniqlanadi. Xonaning ikkinchi devoir asosini aniqlash uchun planda 3 nuqta tanlab olinadi va undan SF_2 ga parallel chizib, K_H da 3_1 nuqta belgilanadi. 3_1 dan kartina asosida perpendikular chiziq o'tkazilib $3'_1$ nuqta F_2 nuqta bilan tutashtiriladi. 3 nuqtadan ham kartina asosiga perpendikular o'tkaziladi va $3'$ nuqta P bilan tutashtiriladi. Hosil bo'lgan $3''$ nuqta $2'$ bilan birlashtirilsa, xonaning ikkinchi devori perspektivasi yasalgan bo'ladi.

Eshik P nuqtadan foydalanib yasaladi. Uning tavaqasining ochiq holatini tasvirlash uchun S dan eshik tavaqasining ochiq vaziyatiga parallel chizib, ufq chizig'ida F_3 nuqta aniqlanadi. F_3 va P yordamida eshikning ochilgan holatdagi tavaqasi bajariladi.

Zinapoyaning rasmini chizish. Ko'tariluvchi va pasayuvchi zinapoyaning rasmini chizishda eng avval uning sxematik tasviri chizib olinadi (4.28-rasm).

Xona (etaj-qavat) balandligi 3 m deb olinsa, ufq chizig'i 1,50 m balandlikdan o'tkaziladi. Shunda ikkinchi qavatga ko'tarilishi uchun ikkita bosqich bosib o'tiladi. Rasm chizuvchi o'zini birinchi bosqichda deb his qilsa, ikkinchi bosqich ko'tariluvchi, birinchi bosqich esa pasayuvchi zinapoya hisoblanadi. Ikkala bosqichning o'rtasidagi maydonchada turib rasm chizish paytida o'zini pasayuvchi zinapoya maydonchasidaman deb P bosh nuqtani o'zining ro'parasida, ufq chizug'ini belgilaydi. Bu yerda ufq chizig'i ikkinchi bosqich oxiridagi maydonchaga to'g'ri keladi. P

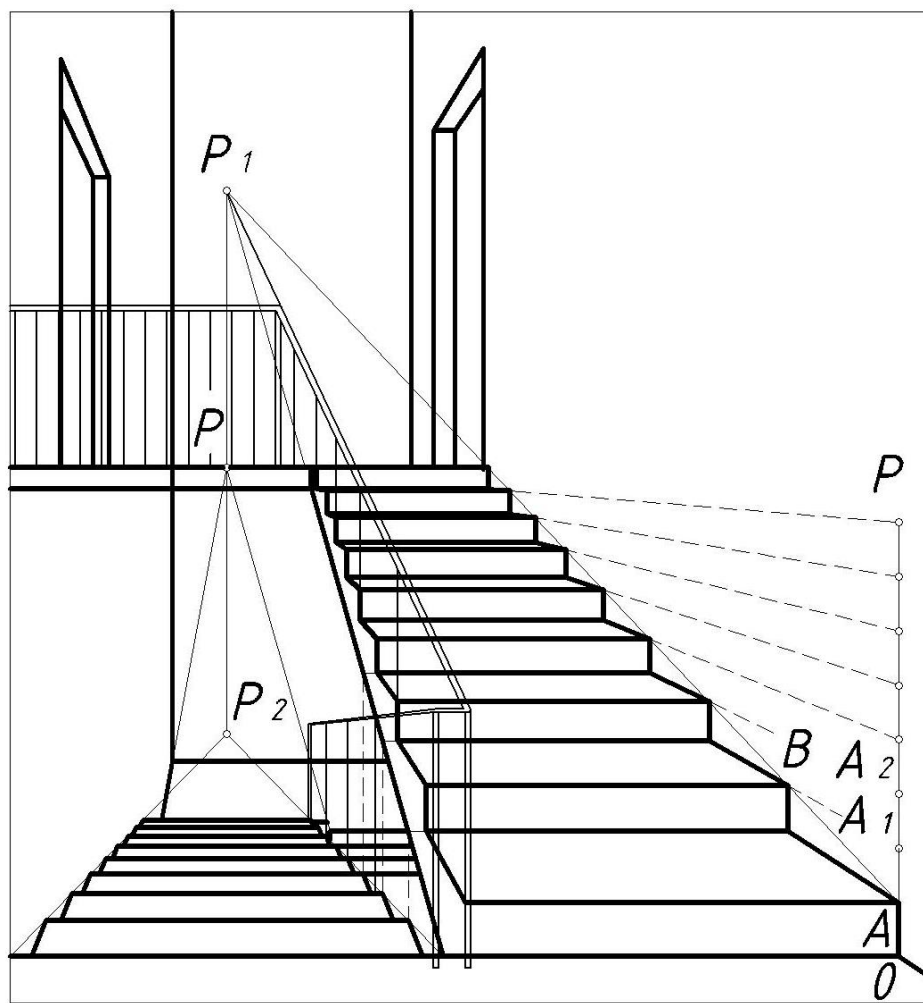
dan vertikal chiziq chizilib, unda zinapoyaning ko'tarilish burchagi α yordamida P_1 aniqlanadi.

4.28-rasm

Zinaga oyoq qo'yiladigan marsh eni va uning balandligi aniqlanib, kartina burchagida OA belgilab olinadi. Ushbu OA chiziq davomiga nechta marsh bo'lsa, shuncha OA o'lchab qo'yiladi. A nuqta P_1 bilan tutashtiriladi, so'ngra A_1 bilan P tutashtirilsa, AP_1 chiziqni B nuqtada kesib o'tadi. B nuqtadan pastga vertikal chiziq chizib birinchi marsh yasaladi. Shu tartibda qolgan marshlar chiziladi. Ko'tariluvchi zinapoya rasmi chizib bo'lingandan keyin, pasayuvchi zinapoyani chizishga o'tiladi. Ikkala zinapoya oralig'idagi masofani ifoda qiluvchi oraliqning pasayuvchi chizig'i P_2 ga, ko'tariluvchi chizig'i P_1 ga tutashtiriladi. Yonma-yon joylashgan ko'tariluvchi va pasayuvchi zinapoyalarning marshlari bir xil o'lchamga ega ekanligidan foydalanilib, pasayuvchi zinapoya chiziladi. Bu yerda zinapoya marshlarining ichki qismlari ko'rinmaydi (4.29-rasm). Barcha

yasashlarni chizilgan rasm orqali bilib olish qiyinchilik tug'dirmaydi.

4.29-rasm

Mavzuga oid nazariy savollar.

1. Eng yaxshi ko'rish maydoni necha "gradus" hisoblanadi?
2. Perspektivada qanday yasash usullari mavjud?
3. Arxitektorlar usulining mohiyati nima va undan asosan kimlar foydalanadi?
4. Plani tushirilgan va yon devor usulidan qanday maqsadda foydalaniladi?
5. Radial (nurlar izi) usulining mohiyati nimadan iborat?
6. To'rlar usulidan qanday maqsadda foydalaniladi?
7. Koordinatalar usulining mohiyati nimadan iborat?

8. Interyer deb nimaga aytiladi?

9. Zinapoyaning rasmi qanday chiziladi?